

LEGAL CHARACTERISTICS OF CRIMES COMMITTED BY WOMEN AND PROBLEMS IN THEIR QUALIFICATION

Adolat Xojayeva¹

Higher School of Judges under the Supreme Council of Judges of the Republic of Uzbekistan

DOI: 10.5281/zenodo.15569322

Article History	Abstract
Received: 10.04.2025 Accepted: 30.05.2025	The article analyzes the specific legal characteristics of crimes committed by women, their socio-demographic indicators, and classification errors encountered in judicial practice. The study is based on the study of crimes in this category in the theory of criminal law, the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, decisions of the Plenum of the Supreme Court, and court decisions issued in recent years. The results of the discussion showed the need for a gender-sensitive approach to assessing women's crime, as well as the need to take into account psychophysiological and social factors in determining the composition of the crime. The article puts forward proposals for improving existing regulatory and legal norms, and methodological recommendations are given for the clarity and uniformity of the application of law in judicial practice.

Keywords: women's crime, legal characteristics of crime, qualification issues, gender-sensitive approach, judicial practice.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Higher School of Judges under the Supreme Council of Judges of the Republic of Uzbekistan, Uzbekistan

AYOLLAR TOMONIDAN SODIR ETILGAN JINOYATLARNING HUQUQIY XUSUSIYATLARI VA ULARNI KVALIFIKATSIYA QILISHDAGI MUAMMOLAR

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

ayollar jinoyatchiligi, jinoyatning huquqiy xususiyatlari, kvalifikatsiya muammolari, gender-sensitiv yondashuv, sud amaliyoti.

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Maqolada ayollar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarning o'ziga xos huquqiy xususiyatlari, ularning ijtimoiy-demografik ko'rsatkichlari hamda sud amaliyotida uchrayotgan klassifikatsiya xatolari tahlil qilinadi. Tadqiqot mazkur toifadagi jinoyatlarni jinoyat huquqi nazariyasi, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi, Oliy sud plenumi qarorlari va so'nggi yillarda chiqarilgan sud qarorlarini o'rganishga tayanadi. Muhokama natijalari ayollar jinoyatchiligini baholashda gender-sensitiv yondashuv zarurligini, shuningdek, jinoyat tarkibini aniqlashda psixofiziologik va ijtimoiy omillarni inobatga olish mushakdarini ko'rsatdi. Maqolada mavjud normativ-huquqiy me'yorlarni takomillashtirish bo'yicha takliflar ilgari surilib, sud-huquq amaliyotida huquqni qo'llashning aniq va bir xilda bo'lishi uchun metodologik tavsiyalar berildi.

Kirish

So'nggi yillarda global miqyosda jinoyatchilik tuzilmasi jadal o'zgarib borar ekan, gender omili uning eng sezilarli determinantalardan biri sifatida namoyon bo'lib kelmoqda. Xususan, jinoyat statistikasida ayollar hissasining deyarli barcha mamlakatlarda muttasil oshishi kuzatilayotgani, mazkur toifadagi huquqbuzarliklar ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, mehnat migratsiyasi, oilaviy munosabatlar evolyutsiyasi hamda raqamli muhit ta'sirida murakkab tus olayotganini ko'rsatadi. O'zbekiston sharoitida 2014 — 2024 yillar davrida ayollar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar soni nisbatan barqaror bo'lgani holda, ularning sifat tarkibida keskin siljishlar ro'y bermoqda: mulkiy-xo'jalik jinoyatlar ulushi pasayib, oilaviy-maishiy va zo'ravonlik bilan bog'liq huquqbuzarliklar salmog'i ortmoqda. Bu esa, bir tomondan, ijtimoiy himoya mexanizmlarining yetarli darajada samara bermayotganidan, ikkinchi tomondan, sud-tergov amaliyoti jinoyatning subyektiv va ob'ektiv belgilarini baholashda genderga xos psixofiziologik omillarni chuqur tahlil qilmayotganidan dalolat beradi.

Jinoiy huquq sohasidagi mavjud monografik tadqiqotlar erkaklar jinoyatchiligi tipologiyasini yetarlicha yoritgan bo'lsa-da, ayollar jinoyatchiligi masalasida empirik-bazaviy ma'lumotlar hanuz cheklangan (4). Natijada normativ-huquqiy me'yorlarni qo'llashda, ayniqsa, jinoyatni kvalifikatsiya qilish paytida, sud amaliyoti ko'pincha umumlashtirilgan paradigmalariga tayanadi. Bu holat, o'z navbatida, jazoni tanlashda, reabilitatsiya choralari, shartsiz imkon beruvchi yengillashtiruvchi holatlar va alternativ jazolarni qo'llashda nomutanosibliklarga olib kelmoqda (2, 3). Shu bois mazkur tadqiqot avvalo ayollar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarning huquqiy xususiyatlarini zamonaviy

kriminologik yondashuvlar va milliy qonunchilik tamoyillari prizmasida qayta ko'rib chiqadi, keyinchalik esa kvalifikatsiya bosqichida uchrayotgan tipik xatolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish mexanizmlarini taklif etishga qaratilgan.

Bunga erishish uchun maqola doirasida uch yo'nalish ustuvor belgilandi. Birinchidan, ayollar jinoyatchiligiga xos ijtimoiy-demografik va psixologik omillar kompleks tahlil qilindi; ikkinchidan, sud qarorlari kontent-analizi orqali jinoyat tarkibining legal elementlari qanday talqin etilayotganiga baho berildi; uchinchidan, gender-sensitiv yondashuvga asoslangan kvalifikatsiya modeli ishlab chiqilib, unda self-defense, affektiv holat va oilaviy zo'ravonlikdan kelib chiqadigan sharoitlar mustaqil yumshatuvchi omil sifatida nazarda tutildi. Tadqiqot, shuningdek, BMT-CEDAW tavsiyalari, RF va Qozog'iston tajribasi bilan qiyosiy-huquqiy chiziqda korrelyatsiya qilinib, O'zbekiston qonunchiligi va sud amaliyotining milliy o'ziga xos jihatlari aniqlashtirildi.

Mazkur ilmiy ishning yangiligi shundaki, u bir vaqtning o'zida kriminologik statistika, sud precedenti va gender psixologiyasi metodlarini sintez qilib, ayollar jinoyatchiligini tasniflashda ko'p faktorlu tavsifiy modelni taklif etadi. Model jinoyat kvalifikatsiyasi jarayonini inshoot, motiv va ijtimoiy kontekst triadasi orqali tahlil qilishga, natijada huquqni qo'llashda aniqlik va adolat mezonini ta'minlashga qaratilgan. Materiallar va uslublar

Tahlil obyekti sifatida 2019–2024 yillarda jinoyat ishlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi va viloyat sudi hukmlaridan olingan 228 ta ayollar jinoyati bo'yicha sud qarori tanlab olindi. Normativ asos — 1994 yil 22 sentabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi, shuningdek, Oliy sud Plenumining 2000 yildagi "Sudlanganlarni jazolashda indamaydigan holatlarni baholash to'g'risida"gi qaroridir. Metodologik jihatdan statistik tahlil, solishtirma-huquqiy tahlil, kontent-analiz hamda tipologik yondashuv qo'llandi. Ma'lumotlar gender, jinoyat turi, motiv va jazoni tayinlash mezonlari bo'yicha guruhlanib, STATA-17 paketida protsent va kovaryatsiya tahlili amalga oshirildi. Xalqaro tajriba uchun RF Jinoyat kodeksining 106-, 111- va 150-moddalari, shuningdek, Qozog'iston Respublikasi Jinoyat kodeksining 99-, 101- va 110-moddalari bilan korrelyatsiya qilindi.

Tadqiqot ayollar jinoyatchiligida mol-mulkka qarshi jinoyatlar 41 %, o'ta og'ir shaxsga qarshi jinoyatlar 7 %, oilaviy-maishiy zaminli jinoyatlar 23 % ulushga ega ekanini ko'rsatdi. Ayollarda jinoyat motivi ko'pincha iqtisodiy qiyinchilik (34 %), oila a'zolarining zo'ravonligi yoki psixologik bosimi (19 %) hamda mudofaaga oid ehtiyoj (11 %) bilan bog'liq. Qotillik bilan yakunlangan jinoyatlarda self-defense konsepsiyasi noto'g'ri talqin qilinishi oqibatida sudlar Jinoyat kodeksining 97-moddasi o'rniga 98-moddasini qo'llagan holatlar uchragan. Bu esa jazoni tanlashda bir nechta bosqichli xatolarga olib kelgan.

Ayollar tomonidan sodir etilgan voyaga yetmagan bolaning o'ldirilishi holatlarida 117-modda (Yangi tug'ilgan bolani o'ldirish) va 97-moddaning ikkinchi qismi o'rtasida kvalifikatsiya chegarasi noaniq. Sudlar ko'pincha psixologik zo'riqish holatlarini yengillashtiruvchi holat sifatida baholamay, jazoni og'irlashtiruvchi omilga tenglashtirgan. Mazkur paradoks jinoyatning sub'ektiv tomoni, xususan, affektiv-affektiv holatni ob'ektiv

baholashdagi metodologik bo'shliqni namoyon etmoqda.

Shuningdek, iqtisodiy jinoyatlar segmentida ayollar ko'pincha kredit qarzini to'lashdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun firibgarlikka murojaat qilishi aniqlangan. Amaliyotda Jinoyat kodeksining 168-moddasi (Firibgarlik) bo'yicha ayblangan ayollar o'zganing mol-mulkini o'zlashtirish va isrof qilish (167-modda) o'rtasida chegaralarni tushunmaslik natijasida noto'g'ri himoya strategiyasini tanlagan. Advokat va sud-prokuror tizimi esa ayblovning kvalifikatsiya qismida psixologik-ijtimoiy o'ziga xosliklarni etarli inobatga olmagan.

Oila-maishiy zo'ravonlikka javoban sodir etilgan jinoyatlarda self-help fenomeni kuzatiladi. Bunday holatlarda Jinoyat kodeksining 100-moddasi (Zaruriy mudofaa chegarasidan chetga chiqish) amaliyotda deyarli qo'llanmaydi. Sudlar, odatda, hujum va qarshi ta'sir vaqtini baholashda gender stereotiplariga tayanib, "oila mustahkamligi"ni ehtimoliy yumshatuvchi omil deb ko'radi, biroq bu ko'rsatkich jazoni insonparvarlashtirishga olib kelmaydi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, jinoyatni kvalifikatsiya qilishda ayollarni "himoyaga muhtoj" subyekt sifatida baholash bir tomondan ayollarni infantilizatsiya qiladi, ikkinchi tomondan huquqiy natijalar — jazoni individuallashtirish va reabilitatsiya choralari qo'llashda nomutanosiblikni kuchaytiradi. Shu sababli gender-sensitiv ekspertiza va psixologik-kriminologik portret tuzish majburiyati sud-tergov amaliyotiga institut sifatida joriy etilishi lozim.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ayollar jinoyatchiligi tarkibida ob'ektiv va sub'ektiv belgilar bog'liqligi ko'pincha "ko'rinmas" ijtimoiy omillar — iqtisodiy beqarorlik, oilaviy zo'ravonlik, psixologik bosim va gender stereotiplari bilan shartlanadi. Sud-tergov amaliyoti hamon klassik, neytral yondashuvga tayanayotganligi sababli, ayol sub'ektga xos psixofiziologik xususiyatlar jinoyatni kvalifikatsiya qilishda yetarli darajada e'tiborga olinmayapti. Natijada, masalan, zaruriy mudofaa chegarasidan chiqish, affektiv holat yoki yosh bola parvarishidagi stress kabi omillar odatda yengillashtiruvchi, hatto ayrim hollarda reabilitatsiyaviy mezon bo'lishi mumkin bo'lsa-da, amaliyotda ko'proq jazoni og'irlashtiruvchi yoki e'tibordan chetda qoluvchi holatlar sifatida talqin etilmoqda.

Mavjud bo'shliqni bartaraf etish uchun, birinchidan, Jinoyat kodeksining umumiy qismiga gender-sensitiv izohlar kiritilishi, xususan, self-defense va psixologik zo'riqish holatlari "zaruriy mudofaa" konsepsiyasida aniq reglamentatsiya qilinishi lozim. Ikkinchidan, Oliy sud Plenumining tegishli qarorida sudyalarga mo'ljallangan metodik tavsiyalar yaratilishi va unda ayollar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarni individuallashtirilgan yondashuv asosida baholash mezonlari mustahkamlab qo'yilishi kerak. Uchinchidan, advokat va prokurorlar uchun malaka oshirish dasturlariga gender kriminologiyasi, travma-informatsiyalashgan intervyo texnikasi va restav-rativ adliya modulini integratsiya qilish maqsadga muvofiq.

Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan ko'p faktorlu kvalifikatsiya modeli sud-tergov

amaliyotiga sinov sifatida kiritilgan taqdirda, jazoni tayinlashda barqarorlik va bashorat qilinuvchanlik darajasini oshirishi, ayniqsa, oilaviy-maishiy zo'ravonlik kontekstidagi "o'z mudofaasi" holatlarida adolatli qaror qabul qilinishiga xizmat qiladi. Bu esa, o'z navbatida, Jinoyat kodeksining maqsad-muddaolariga — ijtimoiy adolatni ta'minlash, jinoyatlarning oldini olish va jinoyatchilarni qayta ijtimoiylashtirishga bevosita hissa qo'shadi.

Kelgusida tadqiqot doirasini kengaytirish, jumladan, ayollar jinoyatchiligidagi kiberjinoyat segmentini, shuningdek, transmilliy migratsiya omillarini alohida o'rganish tavsiya etiladi. Shu bilan birga, reabilitatsiya mexanizmlarining genderga moslashtirilgan formatini ishlab chiqish, probatsiya nazorati hamda jamiyatga qayta integratsiya dasturlarini normativ-huquqiy jihatdan mustahkamlash dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Shunday qilib, ayollar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarni to'g'ri kvalifikatsiya qilish va unga mos jazoni tanlash nafaqat huquqiy-tasarrufiy, balki keng ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib, jamiyatda gender tenglik prinsipini ro'yobga chiqarishda muhim balansiroil funksiyani bajaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov I.Kh. Ayollar jinoyatchiligini kelib chiqish omillari. — Toshkent: «Yangi avlod», 2021. — 184 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi: 22.09.1994 yilgi 2019 yil 1 avgust holatidagi rasmiy matn. — Toshkent: «Adolat», 2019. — 256 b.
3. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2000 yil 3 noyabrdagi «Sudlanganlarni jazolashda yengillashtiruvchi va og'irlashtiruvchi holatlarni baholash to'g'risida»gi qarori // «Xalq so'zi». — 2000. — № 45. — B. 12–17.
4. Qoraqulov B.M. Gender va jinoyatchilik: kriminologik tahlil. — Toshkent: «Sharq», 2022. — 212 b.
5. Azizova G.T. Oilaviy zo'ravonlik va huquqni muhofaza qilish amaliyoti. — Toshkent: «HUQUQ», 2023. — 144 b.
6. Supreme Court of the Republic of Uzbekistan. Review of judicial practice in crimes committed by women. — T.: SC Press, 2024. — 96 p.
7. Shamsiyev N.N. Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish nazariyasi. — Toshkent: «Fan va texnologiya», 2020. — 238 b.
8. Gareev R.Z. Kriminologiya: gender aspektlari. — Moskva: «Yurayt», 2018. — 304 c.
9. RF Jinoyat kodeksi: ilmiy-amaliy sharh / Mualliflar jamoasi. — 3-nashr. — M.: «Norma», 2022. — 1584 s.
10. Temirova M.I. Ayollarda agressiv xatti-harakatlar psixologiyasi. — Toshkent: «Fan», 2021. — 176 b.
11. Committee on the Elimination of Discrimination against Women. General Recommendation No. 35 on gender-based violence. — New York: United Nations, 2017. — 34 p.

12. Mahkamova S.S. Jinoyat-huquqiy normalarni qo'llashda gender tenglik tamoyillari // «Yuridik fanlar axborotnomasi». — 2024. — № 1. — B. 45–57.